

Woordgeografische Studiën van de Zuidnederlandse Dialectcentrale

XXXIII. De Vlierboom in de Zuidnederlandse Dialecten (1)

door J. L. PAUWELS

Naar de dialectische benamingen van de vlierboom werd gevraagd in twee vragenlijsten van de Znl. Dialectcentrale.

Lijst 8, woord 55 : een *vlierboom* (Fr. sureau ; Lat. *sambucus nigra* ; struik met snelgroeiend hout en zacht merg, witte bloemen en zwarte, zoete bessen die in trossen groeien).

Lijst 15, woord 26 : *Vlierboom*. — Fr. sureau. — Lat. *sambucus nigra*. — Struik met zeer snel groeiend hout, (op 1 jaar scheuten van 3 à 4 meter !) en zacht merg. De witte bloemen groeien in dikke trossen en worden kleine, ronde bessen, eerst groen, dan rood, dan zwart. Sommige huismoeders maken er gelei van.

In deze studie werden de gegevens verwerkt, bevat in de circa 1050 antwoorden, ingezonden uit bijna 500 verschillende plaatsen.

(1) Zie de volledige lijst van de *Woordgeografische Studiën* in *Album Grootaers*, Leuven, 1950, blz. 48-49.

I. Vlier(-) en Varianten

Bijna geheel Zuid-Nederland gebruikt benamingen die teruggaan op het prototype van ndl. *vlier*. Het is een specifiek Nederfrankisch-Saksische naam voor de van ouds bekende *sambucus (nigra)*: onl. *flithar* (1), os. *fliodar (uit plaatsnaam *fliodarlöh*) (2), mnl. *vlieder*, *vliender*, *vlier*, *vleder*, *vleer*, mnd. *vléder*, *vleder*. Het woord ontbreekt in het ohd. en mhd. Pas in 1574 duikt *flieder* op in hd. gebied (3). Ook het zwe. *fläder* en lett. *pledër* zullen wel aan het ndd. ontleend zijn. In de nl. en ndd. dialecten is de benaming in menigvuldige varianten vertegenwoordigd (4).

De bouw van het woord is niet doorzichtig. Als we vergelijken met de ohd. namen van de vlierboom *holantar*, *holuntar*, *holandir* (nhd. *holunder*); met andere ohd. boomnamen als *wëhhaltar* (nhd. *wachholder*), *affoltra* (ags. *apuldr*, *apuldre*, on. *apaldr*, hd. dial. *affolter* = appelboom), *hiufaltar*, *hiufeltra* (wilde rozestruik), *mazzaltra* (hd. *maszholder* = Spaanse eik) en met ags. *mapuldr*, *mapuldre* (ahorn), dan wordt het waarschijnlijk dat we hier te doen hebben met een oorspronkelijke samenstelling waarvan het tweede lid, later tot suffix afgesleten, teruggaat op een idg. basis *dereu(o)-*, gr. *δέρυ*, got. *triu*, ne. *tree*, nl. dial. *teer* in *appelteer*, *mispelteer*, *notelteer*, *hesselteer*,

(1) MANSION, *Oud-Gentse Naamkunde*, 's Gravenhage, 1924, blz. 78. — MANSION, *Voornaamste Bestanddelen* (1935), 165: Vlierzele (Aalst), a° 864 *Flithersala*; Vlierbeek (Leuven), a° 1125 *Fliderbeca*.

(2) Trübners *Deutsches Wörterbuch II* (1940), 381-82.

(3) TRÜBNER, o. c. en GRIMM, *Deutsches Wtb.* III, 1778.

(4) Zie o. a. HEUKELS, *Wdb. der Ned. Volksnamen van Planten*, Amsterdam, 1907 (s. v. *sambucus*); GERTH VAN WIJK, *A dictionary of Plant-names*, The Hague, 1911 (ibid.); het *Rheinisches Wtb.*; het *Schleswig-Holsteinisches Wtb.* II; FR. DORNSEIFF, *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*, Berlin-Leipzig, 1934, blz. 170 (s. v. *sambucus nigra*), waar de namen glocaliseerd worden.

herenteer, wachelteer, enz. Wellicht bevat ook nl. *heester* (1) en hd. *riester, rüster* (iep, olm) hetzelfde tweede lid.

Het eerste deel van het woord is me volkomen duister.

Verband van *vlieder* met een ww. *flidderen, fladderen*, ohd. *flëdarôn*, met een subst. *vleder* en dgl. is niet waarschijnlijk. De dialectische namen van de *populus tremula* *fedderteer* (Heist o. d. Berg, Antw.) (2), *fladderabeel* (O. L. V. Waver, Antw.) (3), *fladdereer* (O. L. V. Tielt, Brab.) (3), *fedderesch* (Schl.-Holst. Wtb.), *flider, flitter* (Oostenr. GRIMM, Dt. Wtb.) zijn duidelijk, maar aan de vlierboom is er niets dat op bijzondere wijze „fiddert” (4).

Het verband tussen de verschillende znl. vormen van het woord is vrij duidelijk. Uit onl. *flithar* (*fliothar?) ontstonden regelmatig mnl. *vleder, vlieder*. Deze laatste vorm kreeg *n*-epenthesis in Vlaanderen : *vliender*. Dit gebeurde reeds in de mnl. periode voor het begin van de syncope der intervocalische *d*. Voor deze epenthetische *n* vgl. wvl. *vlindermuis* (5) uit *vliedermuis*. Dat *vliender* uit *vlieder* is ontstaan, niet omgekeerd, blijkt duidelijk uit de opgaven van DE FLOU (6), s. v. *Vlienderbeke*, een leengoed te Pittem : in de XIVe eeuw vindt hij 9 bewijspplaatsen zonder *n* : *vliederbekē* ; reeds van in de XIVe eeuw en dan ook later treedt *vlienderbeke* op, in 1662 voor de

(1) Het is merkwaardig dat het hd. *heister* ook weer niet in het opperduits voorkomt ; het is een ndd. en gedeeltelijk mdd. woord (zie KLUGE, *Et. Wtb.* e. a.).

(2) CORNELISSEN en VERVLLET, *Idioticon Antw. Dialect I*, 425.

(3) PAQUE, *De Vlaamse volksnamen der planten in België, Frans-Vlaanderen en Zuid-Nederland*, Namen, 1896.

(4) Hoe GRIMM (*Dt. Wtb.* III, 1799, s. v. *flinder*) er toe komt te schrijven „KILLIAN hat *vlinder*, sambucus... das aus *flieder* entstellt sein, vielleicht doch bezug auf das flattern der blüte haben kann” is ons een raadsel.

(5) DE BO, *Westvl. Idioticon*. — Reeds in het *Mnl. Wdb.* twee citaten met *n* : *vliendermuys, vliendermuse*. — Over *n*-epenthesis in het mnl. schrijft FRANCK, *Mittelnied. Grammatik* (1910), 105.

(6) *Woordenboek der Toponymie XVI*, 627-28.

eerste maal *vlinderbeek*; na de XIVe eeuw komen geen *n*-loze vormen meer voor.

Tegen het einde der mnl. periode wordt de intervocalische *d* normaal gesyncopeerd: *vlieder* wordt dus *vlier*. Het Mnl. Wdb. geeft, s. v. *vlieder*, slechts een enkel vb. met *d*-syncope „*vliere*” op, s. v. *vliederboom* een paar meer. In Vlaanderen belette de epenthetische *n* natuurlijk de syncope (1).

In de moderne periode (2) werd de anlaut-*v* van *vlier* in Zuid-Ned. meestal verscherpt tot *f*. *Vliender* bleef bijna overal onaangetast. Deze verscherping *vl* < *fl* komt in Z.-Ned. herhaaldelijk voor, b. v. *flieremuis* (vledermuis), *flier* (violier), *flak* (vlak), *fleus* (fluks < mnl. *vlōghes*) (3).

A. Vliender(-)

De groep *vliender*(-)namen bezet West-Vlaanderen en de twee derden van Oost-Vlaanderen, dus heel het westelijk deel van Z.-Ned. (met Fr. Vlaand.) tot aan een bijna verticale lijn getrokken circa 15 km. ten oosten van Gent. Buiten het op de kaart getekende *vliender*(-)gebied werd de naam slechts eenmaal opgegeven, nl. voor O 226 (Nieuwenhove) + een twijfelachtig geval. Het is een zeer homogeen gebied: andere namen zijn vrij zeldzaam. De corres-

(1) DE FLOU, *Wdb. Toponymie* XVI, 633, s. v. *Vlier* (een weiland rond Andres) geeft een citaat op uit een tekst van 1196: „super... et prato *Vlier*”. Dit moet een ander woord zijn. Immers *vliender* en *vlieder* zijn in de VI. toponymie vrij goed vertegenwoordigd; *vlier* ontbreekt haast geheel bij DE FLOU: behalve het hier besproken *Vlier* vinden we slechts een niet geïdentificeerd *Vlierbeke* uit 1420. Moest de vorm *vlier* van 1196 wel identisch zijn met *vlieder*, dan is dit een nieuwe aanwijzing voor de vroegere datering van de *d*-syncope. Zie PAUWELS, *Losse Aantekeningen...*, *Lew. Bijdr.* Bijblad, 1949, 79-83.

(2) Het Mnl. Wdb. heeft geen enkele vorm met *fl*.

(3) Zie een reeks voorb. met anlaut *f* < *v* in PAUWELS, *Enkele Bloemnamen* (1933), 270 en PAUWELS, *v en f als afzonderlijke fonemen*, *Germania* I (1935), 54-59.

pondenten die fonetisch spelden, schreven meestal een lange vocaal (*ī*, *ie*), een paar keren een tweeklank (*iə*), vrij zelden een korte *e*, *ε*.

De composita met *-boom*, *-hout*, *-struik* komen veel vaker voor dan *vliender* zonder meer. De verhouding is ongeveer 4 tegenover 1. De niet samengestelde naam gaat meestal uit *op -e* (soms ook de samengestelde), met uitstoting van *ə* tussen *d* en *r*. Dus meestal *vliendre*, zelden *vliender*; soms *vlindre*, *vlendre*; sporadisch *vliəndrə*, *vleendere*.

Vlienderboom (soms *vlenderboom*) komt meest voor, vertegenwoordigt de twee derden van de groep. *Vli(e)nderhout* (1) werd 36, *vli(e)nderstruik* 20 maal opgegeven. Deze composita zijn over het hele *vliender*-gebied verspreid, vormen nergens een compacte groep. *Vli(e)nderbloemen* werd 7 maal opgegeven, ook een paar keren de naam van de vrucht *vlinderbeiers* (2). O 26 (Bottelare) schrijft *vlinderənōl* en O 129 (Hillegem) *vlinderul*: dit is een compositum met oostvl. *hul* = struik (3).

Bijzondere vormen.

Bijvoeging van een *-aar*-suffix te I 200 (Evergem) *vlienderire*, I 252 (Kalken) *vliendereire*, O 117 (Zottegem) *vlienderirre*, I 182 (Kruibeke) *vliendrire* (4). Met dissimilatie *vlindleer* te I 243 (Destelbergen), *vliədlærə* te I 204 (Zaffelare).

Een paar keren krijgt het eerste lid van een samengestelde naam adjectivische functie, wat blijkt uit bijvoeging van genus-*n*: *vlienderenboom* te O 111 (Velzeke-Ruddershove), *vlienderenstruik* te I 196 (Kluizen), *vlinderənōl* te O 26 (hierboven reeds vermeld).

(1) De uitspraak is meestal *vli(e)ndrut*.

(2) Van de *vlinderbeiers* of *vlinderbollekes* maakt men *vlindersiroop*.

(3) SCHUERMAN, *Alg. Vlaams Idioticon*, 199 en Bijv. 131.

(4) Deze vorm is twijfelachtig.

Verscherping van *vl-* tot *fl-* (vgl. *vlier*, *flier*) komt slechts in vijf plaatsen voor, telkens bij de oostelijke grens van het *vliender*-gebied : *fli(e)ndre* te I 163 (Oost-Eeklo), I 164 (Ertvelde), O 209 (St.-Martens-Lierde), O 210 (Opbrakel) ; *flienderboom* te O 127 (St.-Maria-Oudenhove), O 209.

B. *Vlier(-)*, *flier(-)*

De ongesyncopeerde vorm komt nog slechts voor in een klein gebied bij de taalgrens, ten Z. W. van Brussel : *flieterhout* te O 253 (Elingen), O 274 (Tollembeek), O 275 (Herne) en O 286 (Halle). Te O 275 ook *flieterboom*. De verscherping $d > t$ heeft hier de syncope belet (1). Een vorm met geminaat (voor *r*) heeft Z.-Ned. waarschijnlijk nooit gekend ; vgl. KIL. *vledder* (Sax., Sicamb., Holl., Fris.).

Vlier(-) (zonder verscherping) komt veel minder voor dan *flier(-)* ; de verhouding is ongeveer een tot drie (2) of misschien nog ongunstiger voor *vlier*, want sommige correspondenten die *flier* zeggen, kunnen hun spelling genormaliseerd hebben.

In het *vliender(-)*-gebied werd 33 maal *vlier(-)* opgegeven, vooral voor het N. O. van W.-VI., het N. W. van O.-VI. en de streek rond Gent. *Flier(-)* verschijnt slechts vier maal in het *vliender(-)*-gebied. Eigenaardig is het feit dat enkele correspondenten die de naam *vliender(boom)* opgeven, er spontaan bijvoegen : de bessen heten *vlierbeiers* ; aldus

(1) Door PAQUE (o. c.) wordt *flieterhout* ook opgegeven voor Vollezele (O 241). — Ook uit het grootste deel van N.-Ned. is de vorm met *d* helemaal verdwenen. Alleen de Friese en Saksische streken hebben nog *fleder*, *fledder*, *fliederboom*, *vlaardeboom*, *vledder(-boom)* (HEUKEL, o. c.). — KILIAAN vermeldt reeds : *vlieder* „vetus” j. *vlier*.

(2) Vgl. de verhouding *vlier-flier* voor de cheiranthus Cheiri, PAUWELS, *Enkele Bloemnamen*, 266 v. v.

N 16 (Beveren a. d. IJzer), N 63 (Watou), N 67 (Poperinge). Het tegenovergestelde schrijft iemand uit H 36 (Brugge) : *vlierbuntje*, de confituur heet *vliendersiroop*. Te I 197 (St.-Kruis-Winkel) kent men *vlierboom* naast *vlienderhout*.

In het gebied dat uitsluitend *vlier(-)*, *flier(-)*-namen kent (zie de kaart), is er slechts één streek waar de namen met *vl-* anlaut overheersen, nl. het Land van Waas. In de Dendervallei (Z. O. van O.-VI.) komen *vl-* en *fl-*vormen ongeveer even vaak voor. Overal elders komen de vormen met *vl-* ofwel in 't geheel niet, ofwel slechts sporadisch voor.

In het Limburgse *heulenteer*-gebied zijn de *vlier*-namen op vrij grote schaal binnengedrongen : *vlier(-)* werd 17 en *flier(-)* 15 maal opgegeven (1).

Evenals bij *vliender(-)* komen ook in het *vlier(-)*, *flier(-)* gebied de composita veel vaker voor dan het simplex. Hier is de verhouding zelfs nog veel gunstiger voor de samenstellingen : we treffen 5 maal een compositum aan tegenover eenmaal het simplex (2). De samenstelling is haast altijd (9 maal op 10) *vlierboom*, *flierboom*. *Vlierstruik* werd 15, *flierstruik* 16, *vlierhout* 5, *flierhout* 17 maal opgegeven. Verder hebben we nog 4 maal *vlierbloemen*, 11 maal *flierbloemen* ; *vlierbezekesboom* te I 208 (Lokeren), *flierebollekes* (eig. de vrucht) te K 235 (Beerse) en K 237 (Turnhout), *vlierbladeren* te O 52 (Erondegem). *Flier(en)bos* te K 204 (Westwezel), K 235 (Beerse), K 272 (Lichtaart), K 273 (Kasterlee) en K 305 (Olen), *vlierbos* te L 314 (Overpelt), *vlierebossen* te I 148 (Doel) ; het tweede lid

(1) PAQUE (o. c.) vermeldt „*flierebloem* te Mal, Sluizen, Tongeren en voorts in Z.-Limb. : de bloemen van de... vlierboom. De boom zelf wordt er niet *flier*, maar *gieulèr* genoemd”. (Cfr. hetzelfde verschijnsel in het *vliender*-gebied).

(2) Het feit dat *flier* precies in hetzelfde gebied de gewone naam is van de violier, *cheiranthus* Cheiri (PAUWELS, *Enkele Bloemnamen*, 266 v.v.) zal wel het verkiezen van een compositum voor de vlierboom in de hand gewerkt hebben.

„bos” is dus eigen aan de streek Turnhout-Herentals en de noordelijke Kempen, het betekent hier „struik” (1) (vgl. oostvl. *hul*). In *flirnenoe* te O 45 (Impe) is het eerste lid blijkbaar adj. : de correspondent spelt *nə flirnən oel* ; voor het tweede lid „hul” vgl. *vlinderenöl* hierboven. Een compositum met „horst” (hier = struik) hebben we in *flieterhoutenhust* te O 274 (Tollembeek) ; *flieroechel* (*fliruxəl*) te P 80 (Vossem) en P 129 (Neerijse) : *hoechel* met suffix-substitutie uit *hoecht*, vervormd uit of secundair naast *horst*.

Bijzondere vormen.

Soms schrijven de correspondenten *fliere(n)*, *vliere(n)* ; we weten niet of dit een gewoon meerv. of een plur. tantum is.

De vocaal is meestal lange *ī*, in Limburg meestal en elders sporadisch *ē* ; soms is er diftongering, b. v. *flejerboom* te K 240 (Arendonk), *flīər* te K 291 (Lier). Twee correspondenten spellen de eerste lettergreep zonder *r* : *flībo^um* te K 206 (Brecht) en *flīəbo^um* te K 282 (Boechout) (vgl. voetnoot 2).

De samenstellingen zijn vaak drielettergrepig : *vl-*, *fliereboom*, *vl-*, *flierestruik*. Af en toe wordt *-en-* als „tussenklank” geschreven, *flierenboom*, *flierenbloemen*, *flierenstruik*, *flierenhout*, wat wijst op het aanvoelen van het eerste lid als adj. (vgl. *vlienderen-*). Tussen *v* en *l* van de anlaut kan een svarabhakti ingeschoven worden : *vəlīr(-)* o. a. te K 330 (Mechelen).

Bijvoeging van suffix : a) *-ing* : *vlierink* te I 167 (Zuid-dorpe, Zeeuws-Vl.) ; b) *-(e)laar* : *flierleer* te I 260 a (Baasrode), *fliereleer* te O 235 (Denderwindeke), *vlierleer* te I 209 (Sinaai) (2).

(1) CORN., VERVL., *Idiot. Antw. Dial.* I, 279.

(2) *Hofmanns gloss. belgicum*, 118 : „vliedelere vel holentere”. Voor het *-(e)laar*-suffix zie SCHÖNFELD, *Hist. gramm. Ned.* (1947), 198-99.

II. Heulenteer en Varianten

De nl. samenstelling *heulenteer* (KIL. *holentere*) is nog doorzichtiger dan de hd. parallelle formatie *holunder*, waarin het tweede lid afgesleten en de klemtoon versprongen is. Het eerste lid is blijkbaar het adj. *hol* met umlaut; het tweede lid *teer* werd besproken bij *vlieder*. De naam „holle boom” lag voor de hand: het vlierhout is inderdaad hol, als het weke witte merg er uit verwijderd wordt (zie hfst. III).

Heulenteer (en var.) is specifiek Limburgs. Blijkens HEUKELS (o. c.) komt het in N.-Ned. nergens (meer?) voor; hij vermeldt het alleen voor Z.-Limb. Het Mnl. Wdb. (III, 534) schrijft dat het woord *holendere* vooral in de oostelijke tongvallen in gebruik geweest is. Bij KIL. lezen we nochtans s. v. *holder-boom/holler* niet alleen „Ger. Sax. Sicamb.,” maar ook „Holl.”!

Het *heulenteer*-gebied reikte misschien vroeger tot aan de Uerdingenlijn. Op dit ogenblik overschrijdt het in het zuiden nog amper de Gete-lijn (1) en bereikt in Limburg een lijn Hasselt-Maaseik. Slechts eenmaal vonden we een *heulenteer*-vorm in een plaats gelegen buiten het op de kaart getekende aaneengesloten gebied, nl. in L 360 (Bree). Dat voor dit gebied vaak *vlier*(-), *flier*(-)namen werden opgegeven vermeldden we reeds hierboven.

De platduitse streek (N. O. van de prov. Luik) gaf alleen *höländər*-vormen op (12 inzendingen), behalve *höltartøl* te Q 263 (Raren) en *flier* te Q 253 (Montsen) (2).

(1) PAUWELS, *De Taal in het Hageland*, in *De Demervallei*, Antwerpen, 1935, blz. 31-40.

(2) In die streek blijkt dus in *höländər* geen klemtoonverspringing gebeurd te zijn. Dit is wel het geval in de streek van Aarlen waar, blijkens de opgaven van een tiental correspondenten *hiälentər* gezegd wordt.

(*H*)eulenteer werd 34 maal opgegeven; *heulentereboom* te P 211 (Waasmont); *heulenterestruik* te Q 78 (Wellen).

Bijzondere vormen.

Twee inzenders (op de zes) uit P 176 (St.-Truiden) gaven een eerste lid zonder umlaut op : *olantēr*, *oulenteer*. Een inzender uit P 49 (Donk) gaf op : *flierboom*, het merg heet *holentolen* of *heulenteer*.

Heulenteurenboom te P 50 (Herk-de-Stad) : aanpassing van de vocaal van het tweede lid aan die van het eerste.

(*H*)eulenteul (het tweede lid wordt én vocalisch én consonantisch aangepast aan de eerste lettergreep) komt voor in 16 plaatsen, vooral in de Maasvallei tussen Maaseik en Maastricht. *Heulenteuleboom* te Q 9 (Mechelen a/d Maas), (*h*)eulenteulestruik te L 371 (Ophoven), L 420 (Rotem), L 422 (Lanklaar) en Q 9.

Heulenteuteboom te L 371, *høltærtøl* te Q 263 (Raren) (1), *ønantøen* te P 154 (Outgaarden), *ønantøn* te P. 152 (Hoe-gaarden).

In het Z. O. van Limburg blijken nog een paar vervormingen voort te leven van de naam *holler* < *holder* (2), normaal ontwikkeld uit *hólunder*, nl. *gjøller* te Q 78 (Wellen), *jeuler* en *jeulereboom* te Q 179 (Zichen-Zussen-Bolder), *hyalaræstruk* te Q 176 (Koniksem). Door PAQUE (o. c.) wordt *gieulèr*, *gieulèrehout* opgegeven „voor menige plaatsen in zuid. Belg.-Limburg”. Blijkens *hyalaræstruk* en *gieulèr* (PAQUE) heeft de lettergreep *-lar-*, *-lèr* bijtoon. Wij weten niet of ze ooit toonloos geweest is en hoe we *gjøller*, *jeuler* moeten lezen. Naar alle schijn heeft de tweede syllabe van *holler* zich aangesloten bij het boomnaam-suffix *-(e)laar*.

(1) PAQUE (o. c.) vermeldt ook *huittetèr* voor Tongeren (Q 162) en omstreken.

(2) In Ned. niet meer bekend (HEUKELS, o. c.) KILIAAN : *holderboom*, *holder-tere*, *holler-tere*, *holler*. J. FUCHS, *Den nieuwen Herbarius*, 1543 : *holder*.

Of de door PAQUE voor O. L. V. Tiel (P 38), Bekkevoort (P 40) en Diest (P 41) vermelde naam *geeraard* iets te maken heeft met *holler*, *holder* weet ik niet. Slechts één inzender vermeldde deze benaming, nl. voor P 41: „*bussenhout* en vooral *giraad* (geeraard); de aegopodium *podagraria* heet te Diest wilde *giraad*”. Het lijkt me niet onmogelijk dat een of andere vervorming van *holder* door de volksetymologie met de persoonsnaam *geeraard* in verband werd gebracht. Voor een vervorming van b. v. *gjölar(*t*) tot *giërar*(*t*) is er niet veel meer dan een dissimilatie nodig (1).

III. Samenstellingen met namen van de Proppenschieter

In heel Z.-Ned. maken de kinderen proppenschieters van de takken van de vlierboom. Uit een recht eindje tak van 12 à 20 cm. wordt het weke merg verwijderd, men vervaardigt een in het holle deel passende „stempel” of „stamper” en de klapbus is klaar (2). Blijkens DE COCK en TEIRLINCK kan deze proppenschieter in Z.-Ned. heten: *ballebuis*, *-bus*, *-pijp*; *flakkebus*; *flokbus*, *-bus*; *kettebuis*; *klak(ke)*, *klakbos*, *-boste*, *-buis*, *-bus*, enz.; *klapbos*, *-buis*, *-bus*; *klaterbus(se)*; *kletsebuis*; *kloef*; *klots(buis)*; *knap(buis)*, *-bus*, *-toet*; *knotsbus*; *krakbuis*; *proppenschieter*; *schiëtbuis*; *sleenbuis* (sleeën = sleetdoorn) : *sporkebuis* (sporkebezen!) (3).

Voor de kinderen betekent de *sambucus nigra* dus niet

(1) PAQUE vermeldt nog een samentrekking van deze naam voor een mij onbekende plaats Oostroot, nl. *geerd*, *sambucus nigra* (alleen te vinden s. v. *wilde geerd*, aegopodium *podagraria*).

(2) Zie uitvoerig hierover DE COCK en TEIRLINCK, *Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland* V (1905), 244 v. v.

(3) Deze namen worden gelocaliseerd in het Aanhangsel van deze studie.

in de eerste plaats de boom of struik die vlierbessen of vlierstroop voortbrengt, maar wel de leverancier van het hout voor klappussen. De talrijke namen van de proppen-schieter kunnen dan ook, met bijvoeging van -boom, -hout, -struik en dgl. dienen ter aanduiding van de sambucus. Het zal echter zelden voorkomen dat zulke naam de enige gebruikelijke is. Bijna altijd is de gewone naam *vlier(-)*, *vliender(-)*, *heulenteer* of var. en de *klapbus*-naam staat er eenvoudig naast in de jongenstaal.

Klakkebushout, *klakkebusse(n)hout* werd 28 maal opgegeven, vooral in West-Vlaanderen; *klakkebus(se)boom* te H 36 (Brugge) en H 85 (Moere, Veurne); N 141 (Kortrijk) zegt „*klakbushout* voor het hout, de boom heet *vlinderboom*”.

Klapbuis hout komt voor bij de Ned. grens: de correspondenten spellen *klabuizenhout* te K 189 a (Wildert), K 201 (Kalmthout), K 203 (Stabroek); *klabeshout* te L 282 (Achel); *klablazenhout* (1) te K 203. Afzonderlijk staat N 47 (Ingelmunster) in W.-VI. met *klabsoet* (wel te lezen *klabuishout*).

Klaterbus(se)hout te N 53 (Wormhoudt, Fr.-VI.) en N 64 (Zuidschote).

Klatspiepenhout (< klatspijp) te L 317 (Bocholt) (2 corresp.); *klotsbuisenhout* te K 239 (Gierle) en P 52 (Schulen); *knots-* of *klotsbuisenhout* te K 237 (Turnhout).

Flokbussenhout, soms geassimileerd tot *flobbussenhout* te O 162 (Asse).

Schietpijpenhout (gespeld *schie(t)piepenhout*) te L 312 (Neerpelt) en L 314 (Overpelt).

Knaptoetestruijk te L 420 (Rotem); *knapspuitenhout* te L 418 (Niel, Limb.).

Balpijpenhout te O 47 (St.-Lievens-Houtem).

(1) De klappus heet er *klablaas* met invoeging van *l* in het tweede lid (aanpassing aan het eerste lid).

De volledige naam van de proppenschieter is altijd een samenstelling. Soms echter wordt het eerste lid weggelaten, zodat alleen *buis*, *bus*, *spuut* overblijft, soms zelfs valt het tweede lid weg, zodat alleen het klanknabootsend deel, als *klots*, *flots*, *knap*, *klak* overblijft. Het ligt voor de hand dat in de nieuwe samenstelling met *-boom* of *-hout* bij voorkeur een verkort eerste deel zal gebruikt worden.

Bushout te N 9 (Quaedypre, Fr.-Vl.), *bussenhout* te N 41 (Pittem) en K 356 (Schaffen), *buizenhout* te K 213 (Ravels).

Spuutboom te I 162 (Assenede), *spuitenhout* te L 316 (Kaulille).

Klots(e)boom in 6 plaatsen in het N. W. en W. van Limburg; *klots(en)hout* in 7 plaatsen, alle in Limburg; *klots-houteboom* te Q 2 (Hasselt); *knötsenhout* te L 315 (Kleine-Brogel). Hierbij ook *klotsberenstruik* te Q 1 (Zonhoven).

Knaphout te L 360 (Bree); *knappenhout* te L 416 (Op-glabbeek) en L 372 (Maaseik); *knabbenhout* te L 360.

Een interessante formatie is de Zuidlimb. naam *toetelaar*, afgeleid van *toet* (de proppenschieter heet er *knapttoet*, *flotstoet*) met het boomnaam-suffix *-elaar*: *toetelèr* te Q 72 (Beverst), Q 74 (Kortessem), Q 83 (Bilzen) en Q 89 (Martenslinde); *toetelar* te Q 168 a (Rijkhoven) en een corr. van Q 89; *toetelerren* (meerv.?) te Q 77 (Hoeselt). Samenstellingen: *toetelerre(n)hout* te Q 72 (Beverst) en Q 84 (Waltwilder); *toetelerrestruik* te Q 81 (Schalkhoven).

Samenvatting

De vlierboom is een overal verspreide en van ouds algemeen bekende plant. Hij draagt in bijna geheel Zuid-Nederland een naam die teruggaat op een oude, specifiek nl.-nld. samenstelling waarvan het tweede lid identisch is met ons *-teer*, eng. *tree*. Is het eerste lid een (voorgermaanse?) naam van de vlierbes, of een adj. dat *hol* bete-

kent (cfr. *heulenteer*), of eenvoudig een klanknabootsing zoals wij ze aantreffen in het eerste lid van de talrijke namen die de van vlierhout gemaakte klappbus aanduiden, daarnaar kunnen we slechts gissen. In de mnl. periode was die naam *vlieder* geworden; in het westen van ons taalgebied ontstond daaruit, met *n*-epenthesis, *vliender*, terwijl in het centrale en oostelijke deel de *d* in intervocalische positie normaal gesyncopeerd werd. In deze verkorte vorm werd de anlaut *vl-* meestal verscherpt: *flier*. Onder-tussen was natuurlijk de herinnering aan het oorspronkelijke tweede lid totaal verloren geraakt, zodat de korte namen meestal verlengd werden tot nieuwe samenstellingen: *vlierboom*, *vlierhout*, *vlierstruik*.

In het Z. O. van ons gebied treffen we *heulenteer* aan met talrijke varianten, een compositum dat identisch is met hd. *holunder* en parallel met *vlieder*. Waarschijnlijk reikte het *heulenteer*-gebied vroeger meer naar het westen en wordt het langzaam teruggedrongen door de *vlier(-)*, *flier(-)*namen.

Naast *vlier(-)* en *heulenteer(-)* staan zo wat overal benamingen die de naam van de uit vlierhout gemaakte propenschietter bevatten. Ze zijn talrijk en verscheiden en worden uiteraard meestal door kinderen gebruikt (1).

(1) Er werden nog een paar algemene namen opgegeven die niet bijzonder de sambucus aanduiden, maar een soort van passepartout zijn voor wie geen juistere benaming kent: *berenhout* te P 118 a (Wijer) en Q 1 (Zonhoven); *bezenboom* te L 361 (Tongerlo, Limb.) en P 78 (Meerbeek); *hundsbiern* (hondsbessen) te L 421 (Dilsen); *hinnekjossen* (= hennekersen, zegt de corresp.) te Q 170 (Grote-Spouwen). Voor de betekenis van *hond* in *hondsbessen*, zie PAUWELS, *Over Dieren in Plantnamen, Eigen Schoon en De Brabander XXIII* (1940), 199-211. Voor het eerste lid van *hinnekersen*, misschien te lezen *hinde-*, zie R. LOEWE, *Germanische Pflanzennamen*, Leipzig, 1913.

KILIAAN vermeldt nog een naam voor de sambucus: *boltenboom* (Sicamb.), die wij nergens terugvonden en die noch door PAQUE, noch door HEUKELS wordt vermeldt. Het is merkwaardig dat SPANOGHE, *Synonymia...*, Antwerpen, 1889, deze naam niet vermeldt, maar wel *hollen-boom*, dat KIL. niet opgeeft. Heeft hij stilziggend *bolten-boom* in *hollen-boom* verbeterd?

AANHANGSEL

De Namen van de Proppenschieter
in Zuid-Nederland

Aan de hand van de antwoorden ingezonden op vragenlijsten 8 en 15, waarin naar de namen van de *klakkebus* of *proppenschieter* werd gevraagd, kunnen we de door DE COCK en TEIRLINCK opgegeven benamingen (zie hfst. III) aanvullen en localiseren.

1. Namen door DE COCK en TEIRLINCK vermeld en door geen enkele onzer correspondenten opgegeven : *kettebuis*, *klakbos*, *klapbos*, *kletsebuis*, *knotsbus*, *krakbuis*, *proppenschieter*, *sporkebuis*.

2. Namen opgegeven door onze correspondenten en bij DE COCK en TEIRLINCK ~~niet~~ vermeld : *balbus*, *flots*, *kallebuis*, *klakkerbuis*, *klotspijp*, *klotstoet*, *propbuis*, *robbus* (?), *schietpijp*, *spuit*, *vlierbuis*.

3. Localisering der benamingen.

Balbus : sporadisch in het W. van Brabant.

Ballepijp : N., N. O. en O. van Gent.

Ballebuis : sporadisch in het Land van Waas.

Flakkebuis : Hageland, N. en Z. van Leuven.

Flokbus : Brussel en Z. van Brussel tot aan de taalgrens.

Flots : 5 maal ten N. van Tongeren.

Kallebuis : 2 maal in het N. van het Land van Waas.

Ktak : Dendervallei, vooral Aalst en omstreken.

Klak(ke)bus, *klak(ke)buis* : bijna geheel Zuid-Nederland, behalve Limburg en de oostelijke helft van Antwerpen. *-bus* is de Vlaamse, *-buis* de Brabantse vorm.

Klakkeboste : Z. en Z. W. van Gent.

Klakkerbuis : N. W. van Mechelen.

Klapbus : 2 plaatsen : I 175 en O 239.

Klapbuis : N. der Antwerpse Kempen.

Klaterbus : Z. W. van W.-VI. (Poperinge) en aangrenzend Fr.-VI.

Kloef : kanton Landen + streek van St.-Truiden.

Klots(buis) : oostel. helft prov. Antwerpen + westel. helft Limburg zonder St.-Truiden. In Limburg meestal *klotsbuis*.

Knap, knapbus, knapbutš, knaptoet : oostel. helft van Limburg + N. O. prov. Luik. Ook eenmaal *knapspuit*.

Kraaktoet te Q 171.

Propbuis : 3 plaatsen N. van Turnhout vlak bij Ned. grens.

Robb's te L 286 (Hamont) en L 317 (Bocholt) ; wel te lezen *robbus*, misschien uit **roerbus*, een tautologie (roer = buis, pijp).

Schietbuis : periferie van het Hageland, sporadisch in de Antwerpse Kempen.

Schietpijp : 2 maal N. W. van Gent, 3 maal N. van Limburg, verder paar keren sporadisch.

Sleenbuis : komt niet voor in het eigenlijke Zuidned. gebied. In de streek van Eupen werd 3 maal opgegeven *slibos*.

Spuit : zeer sporadisch in de streek Dendermonde-Aalst ; paar keren in Limburg.

Vlierbuis : Z. (midden) van prov. Antwerpen + N. W. Brabant.